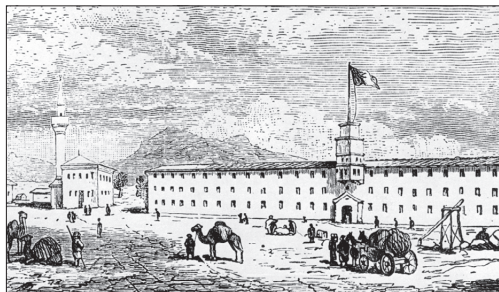

1. БЪЛГАРИТЕ НАВЛИЗАТ В НОВОТО ВРЕМЕ. СТОПАНСКИ ПРОМЕНИ ПРЕЗ XVIII – XIX в.

■ НОВОТО ВРЕМЕ – ЕПОХА НА МОДЕРНИЗАЦИЯ

След векове на застои през XVIII в. българската общност укрепва и започва да се приобщава към идеите на новото време в Европа. Модернизацията на Западна Европа започва с Ренесанса в Италия (XV – XVII в.). Мислители и творци отхвърлят религиозните идеи. През XVIII в. – епохата на Просвещението, идеите за равенство на всички пред закона и вяра в силата на човешкия разум завладяват умовете на европейците. Развиват се науките, нови открития и изобретения променят производството. Фабриците изместват занаятчийските работилници. Великата френска революция (1789 – 1794) слага край

Фабриката на Добри Желязков в Сливен, 1834 г. – худ. Ф. Каниц

на старото общество и на привилегиите на аристокрацията. Ражда се общество на *гражданите*: хора с еднакви права, равни пред закона.

■ БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ

Новите идеи на Запада достигат и Османската империя. През XVIII в. султаните се опитват да я обновят, но срещат силната съпротива на висшите ислямски духовници. Първият документ за *реформиране* на империята в европейски дух е приет едва през 1839 г. Гърци и сърби първи се приобщават към европейските идеи. Българите също уверено навлизат в своето ново време, наречено от историците Възраждане (т.е. ново раждане). Започват промени в стопанството. Съзряват нови идеи за българско образование, църква и държава.

■ НОВОСТИ В СТОПАНСТВОТО

При засилено търсене на храни и суровини на Запад българските селяни започват да произвеждат повече пшеница, да отглеждат нови земеделски култури, огромни стада овце и говеда. Появяват се богати селяни.

Държавните нужди на Османската империя дават подтик на занаятите в градовете. Заможните занаятчии се увеличават. Най-богатите отварят фабрики, но османската власт ги изземва. Поставена област за стопанска изява на българите е търговията. Търговците обикалят по всички български краища и до най-далечните места на империята. Мнозина достигат до големите градове на Европа на запад и до Русия – на изток. По-заможните българи имат самочувствие на успели хора. Те погемат и разпространяват европейските идеи.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- 1 Припомнете си: Кои ограничения на човешките права на немюсюлманите в Османската империя унизяват достойнството им?
- 2 Кои са основните идеи на Просвещението?
- 3 Каква е най-важната разлика между обществото във Франция преди и след революцията от 1789 – 1794 г.?
- 4 Защо усилията на османските владетели да променят държавата си по европейски образец не успяват?
- 5 *Тема за разсъждение:* Каква е според вас връзката между модернизацията (европеизацията) на Османската империя и промените в българското общество през XIX в.? *Тема за обсъждане:*
- 6 Как си обяснявате водещата роля на заможните българи – занаятчии и търговци, в започналите промени в българското общество?

ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОР

Из „Декларация за правата на човека и гражданина“, приета от Учредителното събрание на Франция, 1789 г.

1. Хората се раждат свободни и равноправни.
2. Целта на всеки държавен съюз е осигуряването на естествените и неотменими права на човека. Такива права са: свободата, собствеността, сигурността и съпротивата срещу потисничеството...
4. Свободата е правото да се върши всичко, което не вреди на другите...
5. Законът може да забранява само действия, вредни за обществото.
6. Законът трябва да е равен за всички...
11. Свободното изразяване на мисли и мнения е едно от най-драгоценните права на човека. Ето защо всеки гражданин може да ги изказва, пише и отпечатва свободно.

- Кога и къде е издаден документът?
- Как е определена целта на всяка държава?
- Кои са „естествените и неотменими права на човека“?
- Що е свобода и закон?
- Какво се разбира под свобода на словото?
- Кои от тези права имат българите в Османската империя?

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

В началото на XIX в. гръцкият и сръбският народ предприемат успешни освободителни движения. По техен натиск Високата порта ускорява реформите. Еничарската войска е заменена с редовна армия. Документът от 1839 г. за първи път признава на християните правото на защита на живота. Но реформите протичат бавно и мъчително.

2. ПЪРВИТЕ БУДИТЕЛИ: ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ И СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ

През XVII в. в Западна Европа печатните книги изместват ръкописите. Просветителите на XVIII в. вярват, че знанието е сила и свобода.

ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ (1722 – 1773)

Този велик българин е роден в гр. Банско. На 23 години се замонашва и постъпва в манастира „Хилендар“ в Света гора. Монасите – гърци и сърби – с гордост разказват за миналото на своите народи. Паисий страда от укорите, че българите нямат писана история – извор на самочувствие на всеки народ. Решава да напише история на българите. Първите сведения за миналото издирва в светогорските библиотеки. Отива и в Австрия, където открива нови документи. Паисий се завръща в Света гора и в манастира „Св. Георги Зограф“ създава своя ръкопис – първата българска история.

„ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“ (1762)

Този труд е проникнат от искрено родолюбие. Монахът описва величавите моменти от историята на Българското царство: Покръстването, военните победи на цар Симеон и цар Иван Асен II, гелото на славянските просветители св. св. Кирил и Методий, на св. Иван Рилски. Историята на Паисий е адресирана към всички българи – негови съвременници. Към онези, които се гърчечат, той отправя призива „О, неразумни... Защо се срамуваш да се наречеш българин и не четеш на своя език и не говориш?“. Паисий тръгва по села и градове да разнася своята „История“ сред българите. Свещеници и миряни я четат, преписват и разпространяват.

СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ (1739 – 1813)

През 1765 г. в гр. Котел Паисий среща младия свещеник и учител Стойко Владиславов. Развълнуван и вдъхновен, той преписва „История славянобългарска“. В трудно и неспокойно време поп Стойко се издига до епископ на Врачанската епархия с името Софроний. Пребивава във Вудин, живее и в Букурещ, отгаден на книгите и на народополезна дейност. През 1806 г. във Влахия той издава първата печатна книга на български език – сборника с поучителни слова „Неделник“. На прага на XIX в., по време на войната между Руската и Османската империя, Софроний съдейства за създаване на въоръжен отряд от българи, който се сражава на руска страна.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1 Припомнете си: Каква е ролята на манастирите за съхраняване на българите през XV – XVII в.? 2 Характеризирайте личността на Паисий Хилендарски по следния план: а) година на раждане и родно място; б) мотиви за написване на история на българите; в) усилия, които полага, за да създаде своя книжовен труд; г) съдържание и идеи на „Историята“; д) разпространение; е) качества на Паисий, които го правят велик българин. 3 Защо според вас историците отреждат изключително високо място на „История славянобългарска“ в развитието на българите през XIX в.? 4 По какво си приличат делата на Паисий и Софроний? 5 Преценете защо само чрез обикаляне на България е било възможно „Историята“ да стигне до повече хора. 6 Как си обяснявате, че повечето нейни ръкописни копия са дело на духовници? 7 С какво личността на двамата будители предизвиква уважение днес? *Тема за обсъждане:* 8 Как разбирате родолюбието в наши дни?

ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОР

Из „Прегисловие“ към „История славянобългарска“, 1762 г.

Внимание, вие, читатели и слушатели, роде български, които обичате и имате присърце своя род и своето българско отечество... Четете и знайте, за да не бъдете подигравани и укорявани от други племена и народи... Но някои не обичат да знаят за своя български род; а се обръщат към чужда култура и чужд език и не се грижат за своя български език, но се учат да четат и говорят по гръцки и се срамуват да се нарекат българи... Ти, българино, не се мами, знай своя род и език и се учи на своя език!

- Каква е целта на Паисий?
- За кого е предназначен трудът му?
- Какъв е неговият призив?

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

□ Паисий и Софроний не са случайно явление. През целия период на османското владичество духовниците опазват грамотността, религията, историческото предание. През XVIII в. в големите манастири като Рилския, Етрополския, Кукленския край Пловдив и гр. работят десетки книжовници. Някои оставят интересни летописни бележки, други създават авторски творби.

Паметникът на Паисий в гр. Банско

3. НОВОТО БЪЛГАРСКО УЧИЛИЩЕ. БЪЛГАРСКАТА ВЪЗРОЖДЕНСКА КУЛТУРА

ИЗГРАЖДАНЕ НА БЪЛГАРСКО СВЕТСКО ОБРАЗОВАНИЕ

През периода на Възраждането българското образование и културното творчество преживяват подем. Те носят европейски дух и порив за модерна промяна на цялото общество. В края на XVIII в. будни българи осъзнават, че килийните училища не отговарят на нуждата от светски знания по география, чужди езици, история, математика. Такива знания дават гръцките *светски училища*, но под тяхно влияние някои младежи започват да се гърчечат.

Заможни и образовани българи стигат до идеята за обучение на роден език. През 1824 г. г-р Петър Берон създава първия учебник – „Буквар с различни поучения“. През 1835 г. търговците Васил Априлов и Николай Палаузов откриват училище в Габрово. Първият учител в него – Неофит Рилски, обучава по взаимния метод. Негови ученици откриват училища в Копривищица (1846), Карлово, Котел, Панагюрище. Наг взаимните (първоначални) се откриват училища с по няколко класа, някои от които прерастват в гимназии. Средствата за отваряне на училища най-често дават богати българи. Учителите са водещите дейци на Възраждането.

КНИГАТА И ВЕСТНИКЪТ – ВРЪЗКАТА НА БЪЛГАРИТЕ С ЕВРОПА И СВЕТА

В началото на XIX в. се увеличава броят на българските печатни книги – преводни и оригинални. Те се печатат в Истанбул, Австрия, Румъния. Повечето са учебници, разкази, повести, пиеси. Вестниците и списанията са първите *средства за публична информация*, които „приближават“ българите до света на европейците. Читалищата стават места за общуване на любознателните хора.

През Възраждането са създадени и първите литературни творби на български език. Първите поети – Добри Чинтулов, Любен Каравелов, Петко Р. Славейков – пишат родолюбиви стихове. Появяват се и първите драматични произведения. Христо Ботев създава своята гениална поезия.

НАЧАЛО НА МОДЕРНОТО ИЗКУСТВО

Просвещението дава тласък на изкуствата. Захарий Зограф първоначално рисува стенописи в църкви и манастири, но след като получава образование в чужбина, създава светски картини и портрети. Николай Павлович твори историческа живопис, а Станислав Доспевски – портретна. Самоукият архитект Колю Фичето се прочува с построените от него мостове и църкви. На читалищна сцена учители и ученици поставят първите театрални представления и запознават съгражданите си с европейската музика.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- 1 Посочете и обяснете предимствата на светските училища пред килийните.
- 2 Обяснете ролята на гръцката просвета за българите: а) ползата от гръцкото образование; б) опасността от гръцкото влияние.
- 3 Сравнете ръкописната с печатната книга по: а) начин на създаване; б) разпространение; в) достъпност за хората; г) значение за развитие на обществото. *Тема за обсъждане:*
- 4 Ще заместят ли според вас електронните книги традиционната книга?
- 5 Поставете върху линията на времето пет най-важни според вас събития по темата.

ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОР

Из статия на Петко Славейков във в. „Македония“, 1871 г.

Вестникарството, или вестниците, са огледало на народите и като такъв те се почитат, ценят и уважават от тези, които са ги познали за такива. В образована Европа гледат на вестниците като на спасител или водител към спасението или като на лостове, които тикат народите към напредък в образованието.

- Кой е авторът на текста и кога е създаден?
- Подчертайте думите и изразите, с които са характеризирани вестниците.

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

- Взаимният метод, изобретен в Англия, дава възможност за едновременно обучение на много деца, тъй като по-големите и по-напредналите ученици помагат на учителя да обучава по-малките.
- Първата българска гимназия е открита през 1859 г. в гр. Болград (тогава в Русия, а днес в Украйна).
- Първият български вестник е „Български орел“, издаден от Иван Богоров, в Лайпциг, Германия, през 1846 г.
- Първото българско списание „Любословие“ издава будителят Константин Фотинов, в гр. Смирна (дн. Измир, Турция) през 1844 г.

Априловската гимназия в Габрово

4. ДВИЖЕНИЕ ЗА НЕЗАВИСИМА БЪЛГАРСКА ЦЪРКВА

НАЧАЛО НА ЦЪРКОВНОТО ДВИЖЕНИЕ. През епохата на Новото време в Европа се обособяват различни църкви. Българите се надигат срещу Цариградската гръцка патриаршия за отделяне от нея. В началото на XIX в. започва негодуване от висшето гръцко духовенство, което увеличава църковните данъци и се опитва да забранява богослужението и обучението на български език. Във Враца, Самоков, Скопие и други градове българите се вдигат срещу гръцките владици. През 1839 г. гражданите на Търново настояват за търновски митрополит да бъде назначен българинът Неофит Бозвели, но исканията им са пренебрежнати. Окуражени от първия османски реформен документ от 1839 г., българите започват масово движение срещу Патриаршията.

БЪЛГАРСКИЯТ ХРАМ В ЦАРИГРАД. Център на движението става османската столица, където живеят десетки хиляди българи. През 1844 г. там се събират духовниците Неофит Бозвели и Иларион Макариополски. Те представят пред султана няколко искания: назначаване на българи за владици, богослужение на български език, издигане на български храм в столицата, свободно отваряне на училища и др. Патриаршията отстранява двамата водачи, но движението не спира. Скоро е постигнат първият успех: на 9 октомври 1849 г. в Цариград е осветена българската църква „Св. Стефан“.

БЪЛГАРСКАТА ЕКЗАРХИЯ – ЦЪРКВА НА ОБЕДИНЕНИТЕ БЪЛГАРИ. През следващото десетилетие църковното движение се разраства. То се опира върху нов османски реформен документ от 1856 г., който потвърждава равноправието на християни и мюсюлмани. Въпреки неотстъпчивостта на Патриаршията през 1860 г. цариградските българи предприемат дързък ход: на Великден – 3 април, Иларион Макариополски, който води службата в храма „Св. Стефан“, не споменава името на гръцкия патриарх. Този знак за непокорение и отделяне насърчава българите да продължат мирната борба за своя национална църква. След 1860 г. движението за църковна самостоятелност получава подкрепа от великите сили – Великобритания, Франция, Австрия, Русия. На 28 февруари 1870 г., след десетилетно протакане, султан Абдул Азис издава ферман (указ) за учредяване на самостоятелна Българска църква начело с екзарх. Екзархията става символ на българската национална общност. Обединени, българите се насочват към политическо освобождение.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- 1 Възможно ли е било според вас преодоляването на конфликта между българите и Патриаршията без скъсване на отношенията?
- 2 Как си обяснявате бавните действия на османското правителство в разрешаването на българо-гръцкия спор?
- 3 Какви са резултатите от църковното движение?
- 4 Опишете кратко църковното движение в таблицата.

Причини	
Цели и искания	
Средства	
Първият успех	
Роля на великите сили	
Ферманът от 1870 г.	

ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОР

Из фермана за създаване на Българската екзархия, 28 февруари 1870 г.

...10. Духовната юрисдикция на Българската екзархия обема: Русенска, Силистренска, Шуменска, Търновска, Софийска, Врачанска, Ловчанска, Видинска, Нишка, Пиротска, Кюстендилска, Самоковска, Велешка, Варненска епархии (без гр. Варна), Сливенския санджак... Пловдивската епархия без самия гр. Пловдив, без гр. Станимака (дн. Асеновград)... Ако всичките или поне две трети от православните жители на други места (т.нар. смесени епархии, населени с българи и гърци) желаят да се поучинят на Българската екзархия... то ще им бъде разрешено.

- Сравнете документа с картата на Екзархията в приложението и направете изводи.
- Какви възможности се дават за населението в „смесените“ епархии?

Иларион Макариополски (1812 – 1875)

5. БЪЛГАРСКАТА ОСВОБОДИТЕЛНА РЕВОЛЮЦИЯ. АПРИЛСКОТО ВЪСТАНИЕ (1876)

■ ТЪРСЕНЕ НА ПЪТИЩА КЪМ СВОБОДАТА

През XIX в. в Европа се обособяват нови държави. Гърците създават своя държава (1830), а сърбите постигат автономия (1812). В средата на XIX в. сред българите *емигранти* се очертават две течения. Умерените и по-заможни дейци смятат, че с постепенни реформи и външна помощ може да се постигне *автономия*. В Румъния възникват две организации: Добродетелна дружина (1862) и Български таен централен комитет (1866), но те не постигат целта.

Революционерите вярват в силата на оръжието. Георги Раковски (1821 – 1867) съставя План за освобождение на България (1862) чрез въстание, ръководено отвън и подкрепено от съседите. Въпреки усилията то е осуетено. Новият му план от 1867 г. предвижда изпращане на чети в България. В България влизат две чети.

■ ИДЕИ И ДЕЙНОСТ НА ЛЕВСКИ

Васил Левски (1837 – 1873) е следовник на Раковски. Той достига до прозрението, че освобождението трябва да се постигне с въстание, подготвено „вътре в Българско“. През 1869 – 1870 г. Апостола изгражда Вътрешна революционна организация (ВРО) с център гр. Ловеч. Той е убеден в силата на идеите за свобода, равенство и братство и вижда свободна България като „святата и чиста република“, в която „българи, турци, евреи и пр.“ ще бъдат равни пред закона.

Любен Каравелов е третият талантлив мислител на националната революция. Той издава вестници, които разпространяват неутните идеи. Създава Български революционен централен комитет в Букурещ (1869). БРЦК и ВРО се обединяват за общи действия. Провал в организацията води до залавянето на Левски. Съд в София го осъжда на смърт. Присъдата е изпълнена на 18 февруари 1873 г.

■ ВЪСТАНИЕТО ОТ АПРИЛ 1876 г.

Дейците изпадат в униние, но вярата им се връща, когато в Западните Балкани започва въстание. В края на 1875 г. в Гюргево (Румъния) група революционери създават комитет за подготовка на въстание. Новите апостоли преминават р. Дунав и трескаво се залавят за делото. България е разделена на четири революционни окръга. На 20 април 1876 г. в Копривщица гърмва първата пушка. Въстават Панагюрище, някои села в Търновско и по северните склонове на Родопите. Сблъсъкът между въоръжените с камии и стари пушки въстаници и модерната османска армия е с предизвестен край. На 17 май на дунавския бряг при Козлодуй слиза четата на Хр. Ботев. На 1 юни войводата загиба. Априлското въстание е потушено с насилие, но то приближава свободата.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- 1 Открийте връзката между създаването на нови държави в Европа и на Балканите и стремежа на българите за собствена държава.
- 2 Поставете се на мястото на реформистките дейци и представете предимствата на мирния път за освобождение.
- 3 Защо революционните действия изглеждат по-привлекателни?
- 4 Кои са основанията Раковски да бъде наричан „патриарх на революцията“?
- 5 Сравнете идеите и делото на Раковски и Левски по: а) начин за освобождение; б) предварителна подготовка; в) отношение към външните сили. *Тема за обсъждане:*
- 6 Кои са основанията да наричаме Левски велик българин, истински европеец, наш съвременник?

ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОР

Из гониска на Левски до в. „Свобода“, 1871 г.

И ние сме хора и искаме да живеем човешки: да бъдем напълно свободни в земята си, там, гдето живее българинът – в България, Тракия, Македония. От каквато и народност да живеят в този наш рай, ще бъдат равноправни с българина във всичко. Ще имаме едно знаме, на което ще пише: „Святата и чиста република“. Същото желаем и на братята сърби, черногорци, румънци... Време е с един труд да спечелим онова, което са търсили и търсят братята французи.

● Какво желаят българите? ● Какви ще бъдат отношенията между българите и другите общности? ● Как се отнася Левски към съседите? ● С кого според него следва да се сравняват българите?

Васил Левски (1837 – 1873)

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

■ Обединението на Италия завършва през 1870 г., а това на Германия – през 1871 г. Идеята за сътрудничество между българи, гърци и сърби срещу османската власт през XIX в. е изключително популярна. Много българи се включват в Гръцкото и Сръбското въстание.

■ Умерените и реформистки дейци са благодетели на българското просветно дело. Сред тях са братята Евлоги и Христо Георгиеви, чието гарение поставя началото на първия български университет в София.

6. ОСВОБОЖДЕНИЕТО: РУСКО-ТУРСКАТА ВОЙНА (1877 – 1878)

■ СВЕТОВНАТА ОБЩЕСТВЕНОСТ В ЗАЩИТА НА БЪЛГАРИТЕ

Страданията и жертвите на българите през Априлското въстание стават фокус на световното обществено мнение. Българският въпрос се оказва в центъра на европейската политика и дипломация. Световният печат е зает със статии на възхищение от саможертвата на българите. Европа и САЩ са обхванати от движение за солидарност. Отзвукът от българските събития е най-силен в Русия. По нейно настояване през декември 1876 г. в Цариград е свикана конференция на великите сили. Всички участници независимо от различните мнения признават територията на Българската екзархия като пространство на българската нация. Налага се идеята за автономия на българите, но Османската империя отхвърля решенията на великите сили. С тяхно съгласие Русия започва война срещу империята.

■ ОСВОБОДИТЕЛНАТА ВОЙНА И БЪЛГАРСКОТО УЧАСТИЕ

На 12 април 1877 г. руският император Александър II обявява войната. В гр. Кишинев (дн. Молдова) се формира Българско опълчение, което достига 10 хил. души. На 15 юни русите минават р. Дунав при Свищов, посрещнати със сълзи на радост. Северна България е освободена, но при Плевен армията на Осман паша се съпротивлява упорито. Руси и опълченци освобождават Стара Загора, но отстъпват пред армията на Сюлейман паша. В ожесточените боеве за прохода Шипка (9 – 11 август 1877) модерната му армия е разбита. Плевен пада. Българите оказват многостранна помощ на руската армия: разузнаване, доставка на храна, грижи за ранените. Отрядът на ген. Гурко преминава Балкана и на 4 януари 1878 г. влиза в София. Руските войски достигат Одрин.

■ ДОГОВОРИТЕ ОТ САН СТЕФАНО И БЕРЛИН

В градчето Сан Стефано, близо до Истанбул, между Русия и Османската империя е сключен предварителен, т.е. без съгласието на Запада, договор (3 март 1878). Създаденото автономно Българско княжество включва обширна територия (Мизия, Тракия и Македония) в центъра на Балканите. През лятото на 1878 г. в Берлин започва заседанието на международен конгрес. Предварителният договор е ревизиран. В новия договор от 1 (13) юли 1878 г., приет с общо съгласие на великите сили, Княжество България остава васално на султана. То обхваща земите на север от Стара планина и Софийско. На юг от Балкана се обособява т.нар. област Източна Румелия, а Македония е върната на султана.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- Опишете движението в защита на българите: а) отзиви в печата за Априлското въстание; б) страни, които обхваща; в) видни личности; г) отношение към османската власт; д) Цариградска конференция.
- Попълнете таблица за войната (1877 – 1878): цели на Русия, начало и ход на войната, участие на българите, договорът от Сан Стефано, договорът от Берлин, граници на Българското княжество, изводи. *Тема за обсъждане:*
- Каква е преценката ви за поведението на руската дипломация, която въпреки предварителните ангажименти подписва договора в Сан Стефано?
- Проучете по избор народна песен за Освобождението или одата „Опълченците на Шипка“ от Ив. Вазов.

ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОР

Из Берлинския договор, подписан на 1 (13) юли 1878 г.

Чл. 1. България се въздига в самостоятелно и трибутарно (което плаща данък) княжество под суверенитета (върховната власт) на... султана. То ще има едно християнско правителство и една народна войска (милиция)... Чл. 3. Българският княз ще се избере свободно от народа и ще се потвърди от Високата порта с одобрението на великите сили... Чл. 8. Търговските и мореплавателни договори... между чуждите сили и Портата... запазват силата си и за Княжество България...

- Каква е формата на управление на България?
- Кои ще бъдат органите на властта на Княжеството и неговият държавен глава?
- Подчертайте думите, които показват зависимото положение на Княжеството спрямо империята.

Паметникът на връх Шипка

ОШЕ ЗА...

■ Сред публикациите за насилията особено силни са тези на американския журналист Макгахан в английския вестник „Дейли Нюз“. Най-бугните умове на Европа издигат глас в защита на българите: френският писател Виктор Юго, английският политик Уилям Гладстон, руските писатели Лев Толстой и Фьодор Достоевски.

БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ

1. Припомнете си и разсъждавайте по следните въпроси:
  - а) Кои период в европейската история наричаме Ново време, или Модерна епоха (времеви граници, същност, основни идеи)?
  - б) Защо модернизацията на Османската империя се осъществява бавно и трудно?
  - в) Защо Българското възрождение се разглежда като част от европейската цивилизация през XVIII и XIX в. (Влияние на Европейското просвещение и Балканското възрождение, стопанство и нови обществени групи)?
  - г) На какво основание Паисий Хилендарски и Софроний Врачански се определят като личности на Новото време (идеи, обществена дейност, исторически резултати)?
2. Обобщете наученото за просветната и културната модернизация през Възраждането.
  - а) Кога и защо просветната модернизация става обществена необходимост?
  - б) Кои са етапите на изграждането на новото българско училище?
  - в) Каква е ролята на първото средство за публична информация – вестника?
  - г) Как се зараждат и изявяват модерната българска литература и изкуство?
3. Характеризирайте църковното движение, като съставите самостоятелно план за представянето му.
4. Обяснете връзката между културното възрождение, т.е. оформянето на българска национална общност, и идеята за възстановяване на българската държавност.
5. Сравнете двете течения в освободителното движение – реформисти и революционери:
  - а) какви са техните идеи и средства за освобождение;
  - б) кой е мотивът, който ги обединява;
  - в) защо идеята за въоръжена борба надделява над реформизма.
6. Попълнете таблицата за лидерите на националната революция.

Личност	Основни идеи	Дейност за осъществяването им
Георги Раковски		
Васил Левски		
Любен Каравелов		

7. Темы за обсъждане по групи:
  - а) Какво значение имат идеите на Левски за нашата съвременност? Кои страни от личността на Апостола го правят истински европеец?
  - б) Защо неуспешното и с ограничен обхват Априлско въстание от 1876 г. се превръща в политическа победа за българската нация?
  - в) Какво е значението на Руско-турската война от 1877 – 1878 г. в българската история? Какво означава „свободна България“ в наши дни?
8. Напишете кратък текст върху една от посочените мисли по ваш избор.
  - „Времето е в нас и ние сме във времето: то нас обръща и ние него обръщаме.“ (В. Левски)
  - „Отечество любезно, как хубаво си ти!“ (Л. Каравелов)
  - „Кажете ми моите и аз твоятте кривици. Па да вървим заедно, ако сме хора.“ (В. Левски)
  - „Този, който падне в бой за свобода, той не умира!“ (Хр. Ботев)

7. **ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА**

ИЗГРАЖДАНЕ НА ДЪРЖАВНОСТТА

Новата държава в Югоизточна Европа – Княжество България, се включва в семейството на европейските национални държави и следва техните правила и опит. Основите на държавността са положени от Временно руско управление, което започва дейността си още през войната. Над 2000 българи помагат на руските дейци. Образовани личности като проф. Марин Дринов, Петко Р. Славейков, Петко Каравелов и много други осигуряват българското начало във властта. За кратко време са създадени местни и съдебни съвети, изграждат се армия и полиция, открити се Българската народна банка, Народната библиотека, нови училища. Европейските норми и принципи „влизат“ в управлението на младата държава.

ПОДГОТОВКА НА ОСНОВНИЯ ЗАКОН

Проектът за конституция на Княжеството е изработен от руски юристи, подпомагани от българи. На 10 февруари 1879 г. в Търново се открива Учредително събрание с 229 депутати. В обсъжданията на проекта т.нар. умерени депутати настояват за двукамарен парламент и образователен ценз на избирателите. „Непримиримите“, които са мнозинство, възразяват бурно. На 16 април 1879 г. конституцията е приета. За столица е определена София.

ТЪРНОВСКАТА КОНСТИТУЦИЯ

Според решенията от Берлин Княжество България е наследствена и конституционна монархия с народно представителство. Върховната власт се разделя между държавния глава (княз), Народното събрание и Министерския съвет. Князът утвърждава законите, назначава министрите, той е върховен главнокомандващ, представя страната в отношенията със света. Великото народно събрание избира княз, променя конституцията и др. Обикновеното народно събрание приема законите и бюджета, следи за нарушения на основния закон. Съдът е независим. Конституцията дава равни права на всички поданици: съдебна защита, безплатно начално образование, свобода на словото, печата, вероизповеданията, събранията и организациите. На 17 април 1879 г. Първото Велико народно събрание избира германския благородник Александър Батенберг за български княз.

Княз Александър I Български (1879 – 1886)

ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОР

Из Конституция на Българското княжество, 16 април 1879 г.

Чл. 57. Разделение на съсловия в България не се допуска... Чл. 61. Никоой... не може нито да купува, нито да продава човешки същества. Всеки роб от каквото пол, вяра и народност да бъде, свободен става, щом стъпи на българска територия... 67. Правата на собствеността са неприкосновени... 73. Никоой не може да бъде наказан без присъда от надлежния съд, която е вече влязла в законна сила. 74. Затвори и претърсвания по къщите могат да стават само според правилата, които са изложени в законите. 75. Никому не може да се наложи наказание, което не е установено от законите. Мъчения, при каквото и да е обвинение, също и конфискуване на имот, се забраняват... Чл. 78. Първоначалното учение е безплатно и задължително за всички поданици... Чл. 79. Печатът е свободен... 82. Жителите... имат право да се събират мирно и без оръжие, за да обсъждат всякакви въпроси, без да искат понапред за това дозволение.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- 1 Какъв е руският принос за полагане на основите на модерната българска държава?
- 2 Поставете се на мястото на „умерените“ и открийте добрите страни на предложенията им за двукамарен парламент и образователен ценз. *Теми за проучване:*
- 3 Сравнете правата на гражданите в Търновската и в днешната ни конституция. Открийте разликите.
- 4 Проучете съвременни примери за използване на чужда помощ в изграждане на ново държавно управление.
- 5 Въз основа на текстовете и схемата в приложението попълнете таблицата за Княжество България.

Органи на държавното управление	Права на гражданите

ИСТОРИЯ И ЦИВИЛИЗАЦИИ ЗА 7. КЛАС

8. СЪЕДИНЕНИЕТО. БЪЛГАРИЯ В КРАЯ НА XIX И НАЧАЛОТО НА XX В.

■ ИЗТОЧНА РУМЕЛИЯ – „ВТОРАТА БЪЛГАРИЯ“

Основният закон на Източна Румелия е изработен от международна комисия. Турският, българският и гръцкият език са обявени за официални. Автономната провинция се управлява от главен управител, Директорат и Областно събрание. През май 1879 г. главният управител Александър Богориди пристига в Пловдив. В изборите за Областно събрание българите печелят мнозинство.

■ СЪЕДИНЕНИЕТО (1885) И НЕГОВАТА ЗАЩИТА

Българите от двете страни на Балкана не се примиряват с разделението. В началото на 1885 г. Българският таен централен революционен комитет (БТЦРК) начело със Захари Стоянов започва подготовка за обединение с Княжеството. Княз Александър подкрепя делото, но всички велики сили са против нарушаването на Берлинския договор. На 6 септември 1885 г. войсковата част на майор Данаил Николаев, подкрепена от четата на Продан Тишков от с. Голямо Конаре, извършва Съединението. Княз Александър пристига в Пловдив, приветстван от народа.

Радостта на българите обаче е кратка. На 2 ноември две сръбски армии, командвани от генерали, тръгват към София и Видин. Българската войска, водена от капитани, отблъсква сръбската армия и се насочва към Ниш. Спряна е от Австро-Унгария. Букурещкият договор от 19 февруари 1886 г. възстановява границата. Съединението е признато от Османската империя и великите сили.

■ ВЪЗХОД ПРЕЗ ТРУДНОСТИ

На 9 август 1886 г. група офицери извършват държавен преврат срещу княз Александър I. Заг заговорниците стои Русия. Стефан Стамболов не успява да запази княза и под руския натиск той *абдикира*. Българските политици и дипломати преодоляват кризата на държавността. На 25 юни 1887 г. Велико народно събрание избира нов княз – Фердинанд Сакс-Кобург-Гота. Той назначава за министър-председател Стефан Стамболов (1887 – 1894).

След Съединението България ускорява своята модернизация и приближаване до Запада. Строят се фабрики, прокарват се шосета и жп линии, реформира се образованието. Князът и премиерът отстояват авторитета на страната пред света. Добрите отношения със султана улесняват откриването на български училища в Европейска Турция. Но Стамболов нарушава конституцията и общото недоволство го принуждава да подаде оставка. Константин Стоилов (1894 – 1899) възстановява конституционния ред и продължава държавния градеж. *Парламентаризмът* укрепва. Правителството на Александър Малинов (1908 – 1911) подготвя отхвърляне на васалитета спрямо Османската империя. На 22 септември 1908 г. в Търново княз Фердинанд обявява Независимостта на Царство България.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- 1 Съединението нарушава Берлинския договор. Как българите успяват да спечелят признаване на този акт?
- 2 Какви перспективи за България създава Съединението? *Тема за разсъждение:*
- 3 Защо историците определят Стамболов като противоречива личност? Кои са положителните и отрицателните страни на неговата личност и дейност?
- 4 Опитайте се да обясните приемствеността между политиката на Ст. Стамболов и на К. Стоилов.

Цар Фердинанд I Български

ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОР

Из реч на Стамболов пред Народното събрание, 17 декември 1893 г.

Когато видя нещо по моето вътрешно убеждение, че то трябва да се направи за спасението на отечеството, ще го направя, макар даже да е забранено от законите.

● *Защо думите на Стамболов изразяват недемократичен начин на мислене?*

Стефан Стамболов

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

■ Германски журналист, съвременник на Стамболов, пише в спомените си: „Стамболовата дейност бе насочена към неотклонна защита на българската самостоятелност. В тогавашната руска политика той виждаше голяма опасност за своята земя... „Ние сме малки, противникът е голям. Но затова трябва да ни се явят съюзници в Западна и Средна Европа...“.

БЪЛГАРСКИЯТ НАЦИОНАЛЕН ВЪПРОС. ВОЙНИ ЗА НАЦИОНАЛНО ОБЕДИНЕНИЕ (1912 – 1918)

НАЦИОНАЛНИЯТ ВЪПРОС

Берлинският договор оставя много етнически общности извън националните държави. Ядро на българския национален въпрос става събирането на всички българи в една държава, а идеалът за „Велика България“ са границите от Сан Стефано. Съседите също имат своите идеали за „Велика Гърция“ и „Велика Сърбия“. Фокус на всички амбиции е „османското наследство“ в Европа. С мирни средства Ст. Стамболов и К. Стоилов разширяват културните права на българите в Македония и Одринска Тракия. След 1908 г. България поема по нов път – обединение чрез война.

ПЪРВА БАЛКАНСКА ВОЙНА

През 1912 г. България, Сърбия, Гърция и Черна гора създават военен съюз срещу Османската империя под опеката на Русия. Българо-сръбски договор предвижда подялба на Македония, а в договора с Гърция няма териториални клаузи. В обявената на 5 октомври война българската армия настъпва в Тракия и стига до Чаталджа. Съюзниците напредват в Македония. Империята е принудена да иска примирие, но отказва да отстъпи европейската си територия. Едва след като българската армия превзема Одрин, преговорите са възобновени. Войната завършва с Лондонския договор (17 май 1913), с който империята се отказва от всички земи на запад от линията Мидия – Енос.

МЕЖДУСЪЮЗНИЧЕСКА ВОЙНА

Още в хода на военните действия Сърбия и Гърция сключват таен договор за подялба на Македония, който „взривява“ Балканския съюз. На 16 юни 1913 г. на български части е заповядано настъпление в Македония, което дава повод на бившите съюзници да започнат война срещу България. В нея се включват и Румъния и Османската империя. Спасителните за България преговори завършват с договора от Букурещ (28 юли 1913). Според него Сърбия и Гърция си поделят Македония, а Румъния получава Южна Добруджа. Пиринският край и Родопите стават част от България. С друг договор от септември 1913 г. Османската империя си връща Одринска Тракия.

БЪЛГАРИЯ В ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА (1914 – 1918)

В началото на XX в. великите сили се разделят в два противостоящи военни съюза: Тройния съюз (Германия, Австро-Унгария и Италия) и Съюзът на победителите (Великобритания, Франция и Русия). През 1914 г. те започват в Европа война, която се превръща в световна. Таен договор с Германия включва България във война срещу Сърбия (1915). Във Вардарска Македония българите са посрещнати „с хляб и сол“. На Солунския фронт те воюват с англичани и французи, а на север – с румънци и руснаци. През септември 1918 г. изтощените български войници напускат Южния фронт и гневът им преминава в бунт. Със Солунското примирие от 29 септември 1918 г. България излиза от войната. Цар Фердинанд поема отговорността за поражението и на 3 октомври абдикира.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- 1 Защо възниква Балканският съюз: състав, цели на държавите, външна подкрепа?
- 2 Какви грешки според вас допускат българските политици при създаването му? Ползвайте картата в приложението.
- 3 При вестта за тайния договор между Гърция и Сърбия улиците на София се изпълват с гневни хора, които призовават царя към война. Какво решение бихте взели, ако бяхте на негово място? Защо? *Тема за обсъждане:*
- 4 Кое е по-важно днес: етническите малцинства да се стремят към създаване на свои държави, или да разполагат с политически права и широка културна автономия в рамките на държавата, в която живеят?

ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОР

Из тайния гръцко-сръбски договор, 19 май 1913 г.

Чл. 1. Двете високотоговарящи се страни уговарят изрично взаимното гарантиране на своите владения и се задължават, в случай че... едно от двете кралства бъде нападнато без всяка провокация от негова страна, да си окажат взаимна помощ с всичките си въоръжени сили и да не сключват впоследствие мир освен заедно и в съгласие една с друга. Чл. 2. При подялбата на териториите на Европейска Турция... се ангажират да не влизат в никакво отделно споразумение с България, да си оказват постоянна помощ и да бъдат винаги в съгласие, като взаимно поддържат своите териториални искания.

- Кои изрази показват антибългарската насоченост на договора?

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

В Балканската война в състава на Българската армия участва Доброволчески корпус от македонски и тракийски българи. В трите български армии се сражават турци, арменци, роми, евреи.

Български артилеристи пред Одринската крепост, 13 март 1913 г.

10. БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ПЕРИОДА 1918 – 1939 г.

■ СЛЕДВОЕННАТА КРИЗА. БЗНС НА ВЛАСТ

Първата световна война има трагични последици за Европа: избити са милиони, рухват три империи, образувани са нови държави. Европейците преживяват глад, разруха, безработица. Кризата в България е всеобхватна. Масова подкрепа получават левите *политически партии* на земеделците и комунистите. На 29 ноември 1919 г. Александър Стамболийски, лидерът на Българския земеделски народен съюз (БЗНС), подписва в Париж т.нар. Ньойски мирен договор с победителите.

В *парламентарните избори* през 1920 г. побеждава БЗНС. Правителството на Стамболийски, което се ползва с доверието на милионното селско население, предприема смели реформи. Част от земята на едрите собственици е раздадена на малоимотни селяни и е въведен задължителен общественополезен труд за младежи и девойки. Но управляващите противопоставят селото на града, *интелигенцията* – на селяните и работниците, богатите – на бедните. Противниците на БЗНС се обединяват в организацията Народен сговор. На 9 юни 1923 г. тайната офицерска организация Военен съюз извършва преврат.

■ МЕЖДУ ВЪТРЕШЕН МИР И ГРАЖДАНСКА ВОЙНА

Правителството на новосформираната партия Демократически сговор начело с Александър Цанков (1923 – 1926) не успява да умиротвори страната. През септември 1923 г. Българската комунистическа партия подготвя въстание под натиска на болшевиките, но то е смазано, а БКП е забранена. На 25 април 1925 г. комунисти взривяват църквата „Света Неделя“ в София. Жертвите на този терористичен акт са над 200. Управляващите отговарят с *репресии* и убийства на леви писатели, журналисти, политици, общественици. Новият премиер Андрей Ляпчев (1926 – 1931) е опитен, умерен политик, който възстановява демократичния ред.

■ АВТОРИТАРНО УПРАВЛЕНИЕ

По времето на световната икономическа криза България е управлявана от коалицията Народен блок (1931 – 1934) начело с Никола Мушанов. Парламентарната демокрация е запазена. Кабинетът противодейства на проявите на болшевизма, фашизма и националсоциализма. На 19 май 1934 г. организацията „Звено“ и офицери извършват нов държавен преврат. Правителството на Кимон Георгиев забранява партиите, разпуска парламента, спира партийните вестници, унищожава местното самоуправление. То не се ползва с широка обществена подкрепа и след една година подава оставка. Последвалият период на безпартийно управление засилва влиянието на цар Борис III. Изборите, проведени през 1938 г. без участие на партии, са само „демократична“ фасада на авторитарния режим на царя.

Цар Борис III (1918 – 1943)

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

■ **Болшевизмът** е доктрина на партията на руските комунисти начело с Владимир Ленин. Тя идва на власт в Русия след революция през 1917 г. под лозунга за „диктатура на пролетариата“. **Фашизмът** възниква в Италия след Първата световна война като противотежест на болшевизма. Оглавяваната от Бенито Мусолини фашистка партия завзема властта през 1922 г. Мусолини, обявен за водач („дуче“) на партията, държавата и нацията, налага пълен контрол над обществото. Идеите на **националсоциализма**, формулирани от Адолф Хитлер, включват създаване на „Велика Германия“, расова теория за превъзходство на германците над другите народи и оттам – за господство или дори унищожаване на смятаните за „непълноценни“ – евреи, цигани, славяни. През 1933 г. нацистката партия начело със своя лидер („фюрер“) овладява властта, ликвидира демокрацията и установява тотален контрол над обществото.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- 1 Кои принципи на демокрацията са унищожени чрез превратите? *Тема за обсъждане:*
- 2 Конституцията обявява частната собственост за неприкосновена, а БЗНС отнема земята на богатите земевладелци в полза на безимотни и бедни селяни. Правилен ли е според вас този акт? Обяснете мнението си.
- 3 Поставете върху линията на времето управлението на БЗНС, Демократическия сговор и Народния блок, превратите, царския режим.

11. БЪЛГАРИЯ В ГОДИНИТЕ НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

ВЪНШНА ПОЛИТИКА ПОД ЗНАКА НА РАЗУМА

Договорите след Първата световна война не постигат траен мир. Победените страни се стремят към преразглеждането им. Идеите на болшевиизма, фашизма и нацизма носят ново разделение на Европа. След Ньойския договор България изпада в международна изолация. Дипломатите търсят път за мирната му ревизия. През 1934 г. Румъния, Югославия, Гърция и Турция създават Балкански пакт, насочен към гарантиране на следвоенните граници. България отказва участие, но с активната роля на царя е подписан Пакт за вечно приятелство с Югославия.

ОТНОВО СЪЮЗНИК НА ГЕРМАНИЯ

На 1 септември 1939 г. нацистка Германия напада Полша. Великобритания и Франция обявяват война на Хитлер. България запазва *неутралитет*. С дипломатически такт цар Борис III постига спогодба с Румъния за връщане на Южна Добруджа (7 септември 1940). В угода на Хитлер парламентът приема закон, насочен срещу евреите.

За една година нацистка Германия прегазва почти цяла Западна Европа. Създаден е *Тристранният пакт* (Германия, Италия и Япония). В началото на 1941 г. 500-хилядна германска армия застава на Дунава. В тази обстановка на 1 март 1941 г. премиерът Богдан Филов подписва договор за присъединяване към пакта. Гърция и Югославия са окупирани, а части от Беломорието и Вардарска Македония са поставени под българско управление.

На 22 юни 1941 г. Германия напада Съветския съюз. В края на същата година България обявява война на Великобритания и САЩ. Комунистите организират въоръжена съпротива и създават коалицията *Отечествен фронт* (ОФ). Българското общество, депутати, Православната църква предотвратяват изпращането на 49 хиляди български евреи в нацистките лагери на смъртта, но не успяват да спасят над 11 хиляди евреи от „новите земи“.

В ТЪРСЕНЕ НА ИЗХОД

През 1943 г. започва обрат във войната: *Антихитлеристката коалиция* поема инициативата. Царят се опитва да запази „новите земи“, без да изпраща войски на Източния фронт, но на 28 август 1943 г. той умира. В ситуация на политическа криза, въоръжени акции срещу властта и англо-американски бомбардировки съветската армия приближава р. Дунав. На 2 септември 1944 г. опозицията формира демократично правителство, но не успява да предотврати *окупацията* – СССР обявява война на България. На 9 септември Отечественният фронт извършва преврат и съставя правителство начело с Кимон Георгиев.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1 Защо според вас България провежда политика на мирно преразглеждане на Ньойския договор? 2 Правителствената пропаганда след присъединяването на България към Тристранния пакт твърди, че българският национален идеал е постигнат. Отговаря ли на истината това твърдение? 3 Защо законът против евреите е грубо нарушение на Търновската конституция? *Теми за обсъждане:* 4 Защо унижаването на държави и общности не носи трайни резултати? Коя политика към националните, етническите, религиозните и други малцинства поддържа вътрешния мир във всяка държава? 5 Могла ли е България да запази неутралитет по време на Втората световна война?

ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОР

Из Закон за защита на нацията, издаден на 21 януари 1941 г.

Чл. 21. Лицата от еврейски произход не могат... да бъдат избиратели или избираеми... да заемат държавни, общински или други служби... да встъпват в брак... с лица от български произход... Чл. 23. ... Не се допуска лицата от еврейски произход да се установяват за в бъдеще на ново местожителство в София. Министерският съвет... може да определя селата и градовете или части от тях, в които не могат да живеят лица от еврейски произход.

● В каква международна обстановка е приет законът? ● Какви ограничения са наложени на българските граждани от еврейски произход?

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

□ По време на войните към България се насочва поток от бежанци от земите, които влизат в границите на Гърция, Сърбия, Румъния или остават в Турция. Според статистиката това са близо 50 хиляди семейства. Въпреки разрухата България ги посреща и настанява.

□ Лагерите на смъртта са създадени в нацистка Германия и в окупирана Полша. В тях са затваряни евреи, славяни, роми и др. първо от Германия, после от съюзните и от окупираните държави. Принудени да се трудят в нечовешки условия, те са измъчвани, умъртвявани с отровен газ и изгаряни в пещи. В лагерите са унищожени над 6 милиона евреи, 1 милион роми и стотици хиляди хора от други етноси.

12. ВСЕОБЩ НАПРЕДЪК В НАЧАЛОТО НА ХХ В. СТОПАНСКИ ПРОМЕНИ

В края на XIX и началото на XX в. в европейската икономика навлизат електричеството, петролът, двигателят с вътрешно горене, нови *производствени технологии*. Железопътни линии опасват континента, появяват се автомобили и самолети.

УСЛОВИЯ ЗА СТОПАНСКА МОДЕРНИЗАЦИЯ

След Освобождението стопанската ситуация в България е неблагоприятна: малка територия, тесен пазар, неразвито фабрично производство, финансови задължения към Запада поради васалната зависимост на Княжеството. След Съединението (1885) Народното събрание започва да приема модерни стопански закони. България получава първите заеми от западни банки. Българските икономисти и политици начертават национална програма за стопанско развитие, която да приобщи страната в европейския стопански живот.

ЗЕМЕДЕЛИЕ В ПЛЕН НА ТРАДИЦИЯТА

През втората половина на XIX в. в САЩ и в Западна Европа в обработката на земята навлизат машини. Добивите се увеличават значително. В следосвобожденска България селяните орат с рало, жънат със сърп, вършеят с диканя. Добивите изхранват семействата, но те не отделят производство за пазара. В едрите стопанства не се използват машини. От края на XIX в. гържавата започва да отделя средства за насърчаване на по-модерно земеделие. Железният плуг постепенно измества ралото, гържавата внася машини (сеялки, вършачки), внедряват се нови сортове пшеница, лози и гр. В Добруджа възникват модерни стопанства.

ВЪЗХОД НА БЪЛГАРСКАТА ИНДУСТРИЯ

Развитието на индустрията се превръща в приоритет на правителствата. Закони за насърчаване на родното производство са основа за нейния възход. Развиват се хранителната, текстилната, пивоварната, кожарската, гървообработваща промишленост. През 1901 г. близо до София заработва първата ВЕЦ. Започва гобив на каменни въглища и цветни метали, расте гължината на жп линии и шосетата. Изградени са пристанищата Варна и Бургас.

Финансите и банковото дело на България укрепват: откриват се български и клонове на западни банки. Капиталите „зареждат“ с енергия индустрията. Страната сключва външнотърговски договори, а Пловдивското земеделско-промишлено изложение я рекламира пред инвеститорите. Въпреки осъществения напредък към 1939 г. България не настига развитите индустриални гържави. Следването на европейските правила е обещание за по-добро бъдеще.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

❶ Какви новости навлизат в западната икономика в края на XIX и началото на XX в.? ❷ Систематизирайте условията, които допринасят за ускоряването на стопанското развитие на България в края на XIX и началото на XX в. ❸ По какъв начин новите идеи, закони, стопанските и финансовите връзки със Запада стимулират икономическия растеж на България? *Темни за обсъждане:* ❹ Обяснете ролята на човешкия фактор в икономиката днес: квалификация на работната сила, спазване на правила за работа, производителност на труда. ❺ Какви възможности за стопански напредък според вас има днешна България?

ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОР

Из Закон за насърчаване на местната индустрия от 1909 г.

1. Индустриално предприятие... се разбира всяко предприятие... в което се употребяват... машини... и мускулна сила... 6. Общите облаги, от които се ползват индустриалните предприятия, са: а) свободен от мито внос на всички машини, машинни части, инструменти и инсталации за предприятието; б) безмитен внос на всички строителни материали, които не се гобиват или не се произвеждат... в страната; в) безмитен внос на суровите материали, които се внасят за изработване или преработване.

● С какви облаги се ползват предприятията от насърчаваната индустрия?

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

❑ Първото българско земеделско-промишлено изложение е открито през 1892 г. в Пловдив. В него участват 24 гържави, а посетителите са 162 хил. души.

❑ От България се изнасят предимно земеделски стоки: зърно, месо, масло, сирене, кашкавал, яйца, кожи, розово масло. Вносът е от Австро-Унгария, Великобритания, Франция, Германия, Турция, Белгия, Италия, Русия: машини, метални и текстилни изделия, апарати, химически продукт-ти.

Вършитба с диканя през 20-те години на XX в.

13. ДУХОВНИ ПРОЦЕСИ В СЛЕДОСВОБОЖДЕНСКОТО БЪЛГАРСКО ОБЩЕСТВО

В края на XIX и началото на XX в. Западна Европа преживява изключителен духовен подем. Образованието и културата стават достъпни за милиони хора. Усвояването на европейския опит ускорява културната модернизация на нова България.

НАПРЕДЪК ЧРЕЗ ОБРАЗОВАНИЕ

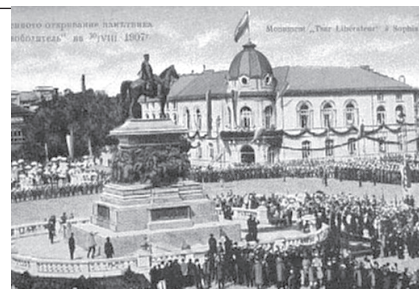
Културното изграждане на следосвобожденска България намира опора във възрожденското наследство. Според Търновската конституция началното образование е задължително и безплатно. Законът за народното просвещение (1891) създава стройна организация на учебното дело. През 1888 г. в столицата отваря врати първото висше училище – Софийският университет. В него учат млади българи от целия Балкански полуостров. Университетът и Българското книжовно гружество (от 1911 г. – Българска академия на науките) се развиват като научни центрове. Българските учени стават част от научната общност на Европа. В села и градове се откриват читалища. В София, Пловдив, Варна са създадени първите музейни сбирки и музеи.

ЛИТЕРАТУРА И ТЕАТЪР

След Освобождението разгръща таланта си Иван Вазов. Израства ново поколение млади писатели и поети: Пенчо Славейков, Алеко Константинов, Пейо Яворов, Димчо Дебелянов. Появяват се преводи на български творби в чужбина. Професионалният театър набира сили. Редом с европейски и руски автори се поставят театрални пиеси на Вазов, Яворов, Петко Тодоров. Израства първото поколение български актьори, като Иван Попов, Агриана Бугевска и др.

ХУДОЖЕСТВЕНАТА КУЛТУРА ДОГОНВА ЕВРОПА

Тласък на модерното изкуство в България дават наши и европейски художници. Млади българи завършват художествена академия в чужбина, а през 1896 г. е открито Държавното рисувално училище. Първите модерни сгради в столицата и други големи градове са издигнати по проекти на европейски и руски архитекти. Сред тях са Народното събрание, Военният клуб, Народният театър, храмът „Св. Александър Невски“ в София. Миналото оживява в паметниците на Левски, Цар Освободител, Руския и Докторския паметник в София, както и в Русе, В. Търново, Пловдив и др. Първите композитори, подготвени в Европа – Ангел Букурещлиев, Емануил Манолов, Добри Христов – създават модерни творби. През следващите десетилетия творческите възможности на българите се разгръщат.

Освещаване на паметника на Цар Освободител в София, 1907 г.

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

Катедралният храм в София „Св. Ал. Невски“ е построен по проект на руския архитект А. Померанцев с участието на арх. Петко Момчилов и Йордан Миланов. Художниците Иван Мърквичка и Антон Митов рисуват стенописите в храма. Паметникът на В. Левски в София е дело на чешки архитект, на цар Александър II – на италиански скулптор. Някои от чуждите художници остават да творят в България. Най-известни са Ярослав Вешин и Иван Мърквичка.

Народният театър в София, открит през 1907 г.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

1 Припомнете си как образованието подпомага началната модернизация на българското общество през Възраждането. 2 Посетете музей или галерия във вашето населено място или областен град. Споделете впечатленията си с другите в групата. 3 Прочетете творба от посочените в текста автори от началото на XX в. *Тема за разсъждение:* 4 Развийте ваши аргументи върху твърдението: „Доброто образование е гаранция за разбиране на литературата, изобразителното изкуство, архитектурата, музиката и за формиране на добър вкус“. 5 Проучете има ли творци, учени и други изявени таланти във вашето селище.

Висши училища в България до средата на XX в.

1888	Висше училище, София; от 1904 г. – Софийски университет „Братя Евлогий и Христо Георгиеви“
1896	Рисувално училище, София; от 1922 г. – Художествена академия
1904	Музикално училище, София; от 1922 г. – Музикална академия
1921	Висше търговско училище, Варна
1921	Свободен университет, София
1936	Висше търговско училище, Свищов
1942	Висше техническо училище, София
1942	Висше училище за телесно възпитание, София

14. ПОЛИТИЧЕСКА СИСТЕМА, ИКОНОМИЧЕСКИ ПРОМЕНИ И ОБЩЕСТВЕНО РАЗВИТИЕ

Преди края на Втората световна война (9 май 1945) победителите от Антихитлеристката коалиция разделят Европа на сфери на влияние. България остава в съветската сфера почти 50 години. Западът усъвършенства демокрацията и човешките права, в Източния блок те са погасени.

■ БЪЛГАРИЯ БЕЗ ИЗБОР

След 9 септември 1944 г. са възстановени конституцията, партиите, опозицията, но скоро демократичната фасада на новия режим пада. „Народен съд“ осъжда 2730 души на смърт, неудобните са затваряни в лагери, чрез *референдум* монархията е премахната и България е обявена за „народна република“ (15 септември 1946). Нова конституция (1947) отваря пътя на репресиите над мислещите различно от БКП. Министър-председател става Георги Димитров. По волята на Сталин в България е наложен съветският модел на развитие. Опозицията е разтурена, партиите (освен БЗНС) „се саморазпускат“.

■ НЕПАЗАРНА ИКОНОМИКА

До 1947 г. стопанството се основава на частната собственост и пазара. Когато САЩ започват възстановяване на Европа, Сталин отговаря с нов диктат – стопанско преустройство по съветски: премахване на частната собственост, планиране, коопериране на земята, създаване на тежка промишленост. През декември 1947 г. е извършена *национализация*. С принудителни средства БКП започва пълна колективизация на земята. Селата са електрифицирани, но хората ги напускат. С помощта на СССР се градят заводи „гиганти“. Добрите резултати в икономиката през 60-те – 70-те години не компенсират изоставането от Запада. Опитите за стопански реформи се провалят, но стабилността се запазва благодарение на евтините суровини, доставяни от СССР. Цената е пълно подчинение на Москва.

■ ОБЩЕСТВО БЕЗ ГРАЖДАНИ

Обществото се променя: увеличава се броят на работниците и специалистите, на хората, които се занимават с наука и изкуства. Жените навлизат в почти всички професии. Жизненият стандарт частично се повишава, но потреблението остава под знака на „опашките“ пред магазините. БКП управлява с репресии и страх. Гражданско общество не съществува. Тоталният контрол на партията държи над обществото, погасването на *гражданските права*, свободата на вероизповедание, движението на хора и информация, на местоживее-не и пътуване определят *тоталитарния* характер на режима.

■ ТОДОР ЖИВКОВ – КОМУНИСТИЧЕСКИ „МОНАРХ“

След смъртта на Сталин (1953) в Източния блок започват промени. Сред новите лидери е Тодор Живков. През 1956 г. той овладява властта в БКП, а през 1962 г. – в държавата. На този връх като самовластен господар Живков остава почти 40 години. Верността му към СССР превръща България в най-верния съветски *сателит*.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- 1 Кои международни условия определят развитието на България след Втората световна война?
- 2 Опишете етапите на установяване на тоталитарния режим на комунистическата партия.
- 3 Какво знаете за организацията на производството в трудово-кооперативните земеделски стопанства (ТКЗС)? Съберете спомени на тази тема. *Теми за обсъждане:*
- 4 Кои страни на комунистическия режим са най-отблъскващи според вас и защо?

ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОР

Доклад на Т. Живков пред ръководството на БКП, 4 декември 1963 г.

От подобряване и разширяване на помощта... сега трябва да се премине към най-тясно свързване на нашата икономика с икономиката на Съветския съюз, към най-тясно сближение и в бъдеще към сливане на Народна република България със СССР... Първата и най-важна непосредствена задача е да се постигне най-тясно свързване на нашата икономика с икономиката на съветската страна...

- За какъв тип отношения между България и СССР свидетелства откъсът?

Внос на комбайни от СССР

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

■ Сред промишлените „гиганти“ на комунистическа България са металургичните комбинати в Кремиковци, Перник, Радомир, химическите заводи в Девня, Враца, Нефтохимическият завод в Бургас. Те замърсяват трайно природната среда. През 1970 – 1975 г. също със съветска помощ е изградена първа АЕЦ в Козлодуй.

Металургичният комбинат в Кремиковци, го София

15. КРАЯТ НА КОМУНИЗМА. БЪЛГАРИЯ В ОБЕДИНЯВАЩА СЕ ЕВРОПА

НАЧАЛОТО НА КРАЯ

Кризата на режимите по съветски модел през 80-те години на ХХ в. води системата към разпад. Измамната стабилност на българската икономика е „възривена“. Реформите на М. Горбачов в СССР спират потока на евтини суровини към България. През 1984 г. партията гържова посяга грубо върху правата на българските турци: имената им са сменени насилствено, забранено им е да говорят майчиния си език. Светът осъжда този акт като престъпен и България изпада в международна изолация. Живков търси изход от кризата в пазарни реформи (1987), но те са неуспешни. Срещу режима вдигат глас интелектуалци и общественици. Възникват първите граждански сдружения. През лятото на 1989 г. над 300 хиляди български граждани заминават за Турция. Изселническата вълна срива образа на България пред света: тя е обявена за държава на насилието. На 10 ноември 1989 г. идва краят на „епохата Живков“.

ПРЕХОД КЪМ ДЕМОКРАЦИЯ И ПАЗАРНО СТОПАНСТВО

БКП приема името Българска социалистическа партия (БСП). Възникват Съюзът на демократичните сили (СДС) (декември 1989), Движението за права и свободи (ДПС), възстановени са партии от преди 9 септември 1944 г. Изборите за Велико народно събрание през юни 1990 г. са спечелени от БСП, но Народното събрание избира за президент лидера на СДС Желю Желев. „Гладната зима“ на 1990 – 1991 г. води до оставката на премиера Андрей Луканов.

На 12 юли 1991 г. Великото народно събрание приема Конституция на Република България. Тя гарантира демократични права и равенство пред закона. Правителството на СДС (1991 – 1992) поставя началото на реформи с връщане на земята и градските имоти на собствениците. Правителството на Любен Беров (1992 – 1994) започва приватизация. БСП се връща на власт (1994 – 1996) и забавя реформите. Новият президент Петър Стоянов и кабинетът на Иван Костов (1997 – 2001) са от СДС.

„ЗАВРЪЩАНЕ“ В ЕВРОПА

Преходът към демокрация е съпътстван от разпадане на СССР и Източния блок и обединяване на Западна Европа. Правителството на Иван Костов разширява демократичните промени. Страната получава покана за преговори за присъединяване към Европейския съюз (ЕС). Партията „Национално движение Симеон Втори“ съставя правителство начело с бившия цар Симеон Сакскобургготски (2001 – 2005), което управлява с президент от БСП – Георги Първанов. Образът на България в света се подобрява: на 2 април 2004 г. тя е приета в НАТО, завършват преговорите с ЕС. През 2005 г. Сергей Станишев (БСП) съставя правителство (2005 – 2009). На 1 януари 2007 г. България става пълноправен член на ЕС.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- 1 На какво се дължи кризата на режима в България през 80-те години на ХХ в.?
- 2 Тема за обсъждане: 2 Защо българският преход към демокрация е бавен и труден?
- 3 На какво, според вас, се дължи фактът, че правителствата на И. Костов, С. Сакскобургготски и С. Станишев завършват четиригодишния си мандат?
- 4 Попълнете таблица за правителствата и президентите на България от 1990 до 2011 г. с раздели: правителство, партия (партии), премиер, президент, реформи.

ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОР

Из Конституцията на Република България, 12 юли 1991 г.

Чл. 1. България е република с парламентарно управление... Чл. 2. Република България е единна държава с местно самоуправление. В нея не се допускат автономни териториални образувания... Чл. 3. Официалният език в републиката е българският... Чл. 6. (1) Всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права. (2) Всички граждани са равни пред закона. Не се допускат никакви ограничения на правата или привилегии, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние... Чл. 13 (1) Вероизповеданията са свободни... Чл. 17... (3) Частната собственост е неприкосновена.

● Посочете защитените от конституцията човешки и граждански права.

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

□ В течение на две десетилетия върху България тегне съмнение за участие в покушението срещу папа Йоан Павел II през май 1981 г. При посещението си в България през 2002 г. папата ясно заявява, че страната ни няма вина за атаката.

Президентът Росен Плевнелиев (2012 – 2017) с председателя на Европейската комисия Ж. М. Барозу.

16. РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКАТА КУЛТУРА. СВЕТЪТ ЗА БЪЛГАРИЯ И БЪЛГАРИТЕ

БЪЛГАРСКАТА КУЛТУРА ПРЕЗ 20-ТЕ – 30-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ В.

След Първата световна война европейската култура следва духа на свободата, но в Германия и СССР навлизат идеи, които сеят омраза. Просветните реформи на БЗНС променят образованието. В Университета се откриват нови специалности, във Варна и Свищов – висши търговски училища. В Университета и БАН се развива науката.

През 30-те години работят талантиливи творци: поети, като Николаи Лилиев, Елисавета Багряна, Атанас Далчев, разказвачите Йордан Йовков и Ангел Каралийчев, драматургът Ст. Л. Костов. Израства ново поколение актьори. Създават се български филми. В живописта избуява таланта на Владимир Димитров – Майстора и Златю Бояджиев. В Европа творят художниците Никола Михайлов, Жорж Папазов, Борис Георгиев. Музиката също е в подем: създадена е Българска държавна филхармония, Христина Морфова и Борис Христов пеят на най-големите оперни сцени. Европейско признание получават композиторите Панчо Владигеров и Марин Големинев.

ОТ „ЗАТВАРЯНЕ“ КЪМ „ОТВАРЯНЕ“

Комунистическият режим поставя бариери пред свободата на творчество, културният обмен със Запада е прекъснат. Източна Европа е изолирана от демократичната западна култура. В края на 50-те години надеждата за свобода се събужда. Поетите Константин Павлов, Любомир Левчев, художниците Димитър Киров, Светлин Русев, кинорежисьорите Методи Андонов, Рангел Вълчанов, Вло Радев получават европейско признание. Пиесите на Валери Петров и Станислав Стратиев, книгите на Радои Ралин и карикатуриста Борис Димовски, филмите на Бинка Желязкова застават срещу контрола. Публиката по света аплодира оперните гласове на Николаи Гяуров, Гена Димитрова, Никола Гюзелев, Райна Кабауванска. Развива се поп музиката, появяват се рок групи.

СВЕТЪТ ЗА БЪЛГАРИЯ И БЪЛГАРИТЕ

След 1989 г. българската култура „се завръща“ в Европа. Студенти учат на Запад, учени работят в изследователски центрове, инженери и лекари, режисьори, актьори, музиканти, художници намират прием в цяла Европа. Българските спортисти печелят медали на световни състезания. Фирми от цял свят започват бизнес у нас. Образът на страната се подобрява. Европейците откриват красотата на българската природа и курорти, очароват се от хората в България. Находките от древните цивилизации и Средновековието насърчават културния туризъм.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ

- 1 Припомнете си белезите на европеизация на българската култура до началото на ХХ в.
- 2 Кои фактори правят българската култура до 9 септември 1944 г. част от европейската?
- 3 Каква роля се възлага на културата при комунистическия режим?
Тема за обсъждане:
- 4 От какво и от кого зависи положителният образ на България в света (политици, хора на науката, на изкуството, граждани)?
- 5 Как можете да съвместите българското достойнство с европейско самочувствие?
- 6 Пренесете се 20 години напред във времето. Как бихте желали да изглежда България (права на човека, литература, наука, изкуства, начин на живот, връзки със света)?

ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОР

Из Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, 4 ноември 1950 г.

Член 3. Забрана на изтезанията. Никой не може да бъде подложен на изтезания или нечовешко или унижително отношение или наказание... Член 5. Право на свобода и сигурност. Всеки има право на свобода и сигурност. Никой не може да бъде лишен от свобода, освен в следните случаи и по реда, предвидени от закона... Член 8. Право на зачитане на личния и семейния живот... Член 9. Свобода на мисълта, съвестта и религията... Член 10. Свобода на изразяването на мнение... Член 11. Свобода на събранията и сдружаването... Член 14. Забрана на дискриминацията... основана на пол, раса, цвят на кожата, език, религия, политически и други убеждения, национален или социален произход, принадлежност към национално малцинство, имущество, рождение или друг някакъв признак.

- Кои от посочените права са нарушавани системно до 1989 г.?

Райна Кабауванска

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

След 1989 г. хората на изкуството работят без ограничения по света. В Париж са художниците Никола Манев и Петко Солаков, ценени в Германия са режисьорът Димитър Гочев, актьорът Самуел Финци, симфонични оркестри имат концертмайстори българи. Световно значимо изкуство създава Христо (Христо Явашев).

БЪЛГАРИЯ И БЪЛГАРИТЕ (края на XIX – началото на XXI в.)

1. Допълнете таблицата с важни за развитието на България събития/периоди през XIX – началото на XXI в., като спазвате хронологията.

Дата	Събитие
3 март 1878 г.	
	Приемане на Търновската конституция
6 септ. 1885 г.	
1886 – 1994 г.	
	Обявяване на независимостта на България
	Участие на България в Балканските и Първата световна война
1920 – 9 юни 1923 г.	
	Присъединяване на България към Тристранния пакт
9 септ. 1944 г.	
	Приемане на България за пълноправен член на Европейския съюз

2. Обобщете познанията си за демократичните права и свободи на гражданите.

а) Обяснете връзката между правата на българските поданици в Търновската конституция и модернизацията на стопанството, политическия живот, образованието и културата.
 б) Кои нарушения на Търновската конституция през периода 1879 – 1944 г. подкопават основите на демокрацията в България? Посочете примери.
 в) Какво разбирате под „свободна изява на човешката личност“? Защо свободата на избор в демократичното общество е най-силният стимул за обществен напредък?
 г) Защо гражданите трябва да се противопоставят на всяко нарушение на човешките права? Като използвате примера на комунистическия режим, обяснете високата цена, която хората и обществата плащат с десетилетия за нарушенията на човешките права.

3. Коментирайте стопанското развитие на България по следните въпроси:

а) Каква е ролята на държавата за възхода на българската индустрия в края на XIX и началото на XX в.? Възможна ли е тази политика днес? Обосновайте се.
 б) Защо икономиката ни се възстановява сравнително бързо след войните (1912 – 1918)?
 в) Какъв стопански модел е наложен на България след Втората световна война? Какви са привидните „удобства“ на държавното планиране? Кои страни на човешката личност потиска пълният контрол над икономиката?

4. Дискутирайте опитите за решаване на националния въпрос (1878 – 1944).

а) Защо българският национален идеал остава неосъществен въпреки участието на страната ни в четири войни през XX в.? Има ли място следосвобожденският национален идеал за Велика България в съвременния живот? Обосновайте мнението си.
 б) Имала ли е според вас България избор през 1941 г. – да приеме съюз с Хитлер или да бъде окупирана? Какви са трудностите пред държавниците, когато трябва да вземат решения, чиито резултати са трудни за прогнозиране?

5. Характеризирайте българската култура до 9 септември 1944 г.: насоки на развитие, творци и постижения, примери за творби с непреходна ценност.

6. Дискутирайте измеренията и историческите резултати на комунистическия режим.

а) Съгласни ли сте, че до 9 септември 1944 г. България се развива като част от европейската цивилизация, а през следващите близо 50 години се изолира от нея по вина на комунистическия режим? Аргументирайте се с примери от културното, политическото и стопанското развитие.
 б) Защо Тодор Живков се задържа на върха на властта почти четири десетилетия? На какво се дължи носталгията на някои български граждани по времето на Живков?
 в) Как разбирате израза: „В прехода към демокрация България „се завръща“ в Европа“?

7. За почти 150 години модерната българска държава и гражданите ѝ преминават сложен, граматичен път. Опитайте се да извлечете поуки за днешния и утрешния ден на страната. Например: Какви грешки не бива да се повтарят във вътрешното развитие и в отношенията с другите държави, т.е. какви правила трябва да спазват държавата и гражданите, за да има стабилност и напредък? С какви средства може да се създава положителният образ на страната?

Абдикация – отказване от трона или властта.

Автономия – самоуправление; може да бъде политическа, административна, културна, религиозна и др.; днес се свързва с предоставяне на повече независимост и инициатива на различни групи в държавата; тя е една от проявите на личната свобода – автономните личности сами избират своите цели и ценности.

Авторитарно управление – пълна власт; при това управление обикновено изпълнителната власт се обсебва от едно лице или група лица, които пренебрегват представителните органи на властта (парламент, правителство), опитват се да контролират съдебната власт.

Антисемитизъм – нетърпимост, враждебно отношение (през отделни периоди – преследване) към евреите.

Антихитлеристка коалиция – обединява Великобритания, САЩ и СССР за общи действия срещу нацистка Германия по време на Втората световна война; оформя се през периода 1941 – 1943 г., след войната се разпада и се замества от остро противопоставяне между Запада и Изтока (съветския блок от държави) – „студената война“.

Граждани – в политически смисъл – хората в демократичните държави, които осъзнават своите човешки права, не се примиряват с тяхното нарушаване, организират се за тяхната защита. Гражданското общество отстоява гражданските права чрез неправителствени (извън държавата) организации, които организират протести, демонстрации, стачки, гражданско неподчинение и др.

Граждански права – демократични права и свободи на гражданите – включват право на частна собственост, изборително право, свобода на словото, печата, сдруженията и събранията, на образование и вероизповедание, равнопоставеност на всички пред законите независимо от пол, цвят на кожата, произход, религия и т.н.

Демокрация (демократично управление) – политическа организация на обществото, основана на правото на всички граждани да гласуват и да участват в политиката; многопартийността е белег на демокрацията; властта се сменя чрез избори.

Държавни институции – учреждения, управляващи важни области от обществения живот: външна и вътрешна политика на държавата, управление, вътрешен ред, здравеопазване, образование, култура и др.

Европеизация – синоним на модернизация; усвояване на европейските идеи на новото време за обществото и производството от обществата и държавите в Източна и Югоизточна Европа.

Екзархия – голяма църковна област; ръководи се от висш духовен ръководител – екзарх.

Емигранти – хората, които напускат своята страна по различни причини, за да живеят в друга държава. Изборът на местоживеење е сред основните права.

„Желязна завеса“ – название (символ) на разделението и противопоставянето между Запада и Източна Европа от 1947 до 1989 г.

Имиграция – временно или постоянно заселване на чужденци в някоя страна.

Индустриализация – развиване на промишлеността до степен на превръщането ѝ в основа на цялата икономика.

Интелектуалци – най-общо – хора, които се занимават с умствен, творчески труд; мислителни и творци с голяма обществена тежест.

Конституционна монархия – форма на държавно устройство начело с монарх (цар, крал, княз и т.н.), основано на конституционен ред.

Конституция – основен закон, който определя държавното устройство (монархия, република), правата на гражданите и др. Конкретизира се в отделни закони.

Миграция – преселване на значителни човешки общности от едно място на друго (напр. от селото към града) в рамките на една държава или в по-широки мащаби („Великото преселение на народите“).

Министерски съвет – съвет на министрите, т.е. правителство; ръководи се от министър-председател (премиер).

Модернизация – промените в Европа през новото време (XVI – XIX в.), свързани с преход от традиционно към индустриално общество: в икономиката – индустриална революция, основана на технически нововъведения, като парната машина, автоматичния стан и др.; възникване на нови социални групи – средна класа, наемни работници; промени в духовния климат – вяра в силата на разума, идеите за свобода, равенство и братство, за личните и гражданските свободи; нови политически доктрини през XIX в., като либерализъм, национализъм, социализъм и др.

Народно събрание – избираем орган на законодателната власт; парламент.

Нация (национална общност) – хора със съзнание за общност; днешните нации са общности от гражданите на дадена държава, т.е. хора с равни права, равнопоставени пред закона независимо от етнически, религиозни и други различия.

Национализъм – вяроност към собствената страна, по-добна на патриотизма, но нерядко с прояви (пропагандиране) на национално високомерие и нетърпимост към други нации и държави.

Неутралитет – политическа линия на отказ от обвързване с която и да е държава или коалиция от държави.

Одържавяване (национализация) – превръщане на частната собственост в държавна с различни средства: изкупуване, насилствено отнемане и др.

Окупация – заемане на територията на една държава от чужди войски без нейното съгласие.

Парламентаризъм – политическа система, основана върху определящата роля на парламента като законодателен орган в държавата.

Парламентарна република – управление, в което парламентът е висш орган на властта: изработва законите, контролира изпълнителната власт – правителството.

Парламентарни избори – политически инструмент, с който в демократичните държави се осъществява конституционното право на гражданите да бъдат избирани и да избират най-висшата институция на управлението – парламента. С участието си те осъществяват равнопоставеността си пред закона и с вота си посочват определен брой хора,оторизирани да представляват и осъществяват властта за определен срок.

Политическа партия – група от съмишленици, които се обединяват около определена политическа програма с цел управление на държавата; в демократичните държави партиите се сменят във властта чрез избори.

Политическа програма – официалният и публично огласен документ, с който една политическа партия прокламира идеите, ценностите и принципите, които ще следва, ще осъществява и ще защитава в своята дейност.

Правова държава – държава, управлявана според конституцията и законите; гарантира спазването на правата и свободите на гражданите.

Президент – държавен глава на република; олицетворява единството на нацията; в различните държави има различна власт (функции).

Приватизация – превръщане на държавна и общинска собственост в частна.

Производствени технологии – променящи се във времето начини на организация на производството; през XX – XXI в. навлизат нови източници на енергия и средства за комуникация, основани на компютъра, които променят из основи съвременното производство.

Революция – бърза и цялостна промяна на обществения ред, постигана най-често по въоръжен път.

Репресии – различни форми на политическо насилие: забрани върху свободното слово, преследване на политическите опоненти, включително физическо унищожаване.

Референдум – утвърдена форма на пряката демокрация, в която народът – суверен на върховната власт, решава чрез гласуване определен и важен за държавата въпрос; предполага добра информираност на участниците.

Реформа – преобразование в различни сфери на обществения живот с цел тяхното усъвършенстване.

Сателит (държава сателит) – малка държава, тясно обвързана и зависима от прилежаща до нея велика сила, без възможност да води самостоятелна външна политика и да отстоява своите национални интереси.

Светско образование – образователна система в страните със светско управление и разделение на църквата от държавата; преподаване и научаване на знания и практически умения, основаващи се на научни изследвания, натрупан културен и жизнен опит и практически нужди на определено общество чрез училището.

Социални групи – човешки общности, обособени на основата на различни критерии: материално положение, образование, интереси и др.

Средства за публична информация (медии) – периодичният печат (вестници и списания), през XX в. – радиото и телевизията, от началото на XXI в. – интернет медии.

Съюз на съветските социалистически републики (СССР) – федеративна държава, образувана през 1922 г. след болшевишката революция в Русия (1917); престава да съществува на 31 декември 1991 г.

Сталинизъм – режим на насилие, погобен на фашизма в Италия и нацизма в Германия; култ (преклонение) към вождя на СССР Йосиф Сталин и болшевишката партия, която се среща с държавата. Този модел на управление се пренася в държавите от съветската сфера на влияние след Втората световна война.

Традиция – всичко, което е запазено и се предава от миналото; обикновено се разбират обичаите, ритуалите, вярванията, старите институции, на които придаваме специална ценност; понякога традицията се противопоставя на модерността, но едновременно им съществуване може да обогатява съвременния начин на живот.

Тоталитаризъм – обобщаващо название на общите черти в управлението на фашистка Италия при Мусолини, нацистка Германия при Хитлер, болшевишкия СССР при Сталин; тоталитарните държави упражняват пълен (тотален) контрол над всички сфери на обществения и личния живот.

Тристранен пакт – военно-политически съюз, сключен през 1940 г. между Германия, Италия и Япония с цел преразпределяне на света и установяване на нов ред в Европа и Източна Азия, основан на фашизма и националсоциализма. До 1942 г. към него се присъединяват Унгария, Румъния, Словакия, Дания, Финландия, България и Хърватия. Италия излиза от пакта през 1943 г., а Япония – след атомните бомбардировки от страна на САЩ, август 1945 г.

БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ

1. ВЪВ ВРЕМЕТО НА ЕВРОПЕЙСКОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ (XVIII в.) ВОДЕЩИ СА ИДЕИТЕ ЗА:

- А) подчиняване на образованието на църквата
- Б) вяра в силата на човешкия разум и равенство пред закона
- В) увеличаване на привилегиите на аристокрацията
- Г) усъвършенстване на занаятчийското производство

2. ПЕРИОДЪТ, ПРЕЗ КОЙТО БЪЛГАРИТЕ СЕ ПРИОБЩАВАТ КЪМ ЕВРОПЕЙСКИТЕ ИДЕИ НА НОВОТО ВРЕМЕ ЗА СВЕТСКО ОБРАЗОВАНИЕ, НАЦИОНАЛНА ЦЪРКВА И СОБСТВЕНА ДЪРЖАВА, СЕ НАРИЧА:

- А) революция
- Б) Възраждане
- В) модернизация
- Г) европеизация

3. КОЕ НЕ Е СРЕД СТОПАНСКИТЕ ПРОМЕНИ ПРЕЗ ЕПОХАТА НА БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ?

- А) увеличаване на добивите в земеделието
- Б) подем на занаятчийското производство
- В) масово въвеждане на машинно производство
- Г) поява на заможни български занаятчии и търговци

4. АВТОР НА „ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“ Е:

- А) Васил Априлов
- Б) Софроний Врачански
- В) Георги Раковски
- Г) Паисий Хилендарски

5. „НЕДЕЛНИК“ Е НАЗВАНИЕ НА:

- А) сборник с поучения от Софроний Врачански
- Б) първото българско списание
- В) първото българско читалище
- Г) програма за освобождение на България

6. „ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“ Е АДРЕСИРАНА КЪМ:

- А) богатите българи, които се гърчечат
- Б) свещениците и монасите
- В) всички българи
- Г) българските революционери

7. С КОЕ СЪБИТИЕ Е СВЪРЗАНА 1762 г.?

- А) откриването на първото българско светско училище
- Б) издаването на първата книга на говорим български език
- В) създаването на „История славянобългарска“
- Г) първия препис на „История славянобългарска“

8. ПЪРВОТО БЪЛГАРСКО СВЕТСКО УЧИЛИЩЕ Е ОТКРИТО ОТ:

- А) В. Априлов в Габрово
- Б) Софроний Врачански във Враца
- В) Неофит Рилски в Копривица
- Г) Науген Геров в Пловдив

9. КОЙ ОТ ИЗБРОЕНИТЕ Е СРЕД ПЪРВИТЕ МОДЕРНИ БЪЛГАРСКИ ХУДОЖНИЦИ?

- А) Колю Фичето
- Б) Николай Павлович
- В) Неофит Рилски
- Г) Петър Берон

10. ДОБРИ ЧИНТУЛОВ, ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ, ПЕТКО СЛАВЕЙКОВ СА:

- А) възрожденски художници
- Б) богати български търговци във Влашко
- В) български писатели
- Г) създатели на революционни организации

11. ФОРМИ НА МОДЕРНОТО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО, КОИТО ЗАПОЧВАТ ДА СЕ СЪЗДАВАТ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО, СА:

- А) църковни стенописи и икони
- Б) светски картини и портрети
- В) вестници и списания
- Г) мостове и часовникови кули

12. ПЪРВИЯТ БЪЛГАРСКИ ВЕСТНИК Е:

- А) „Независимост“, издаван от Л. Каравелов
- Б) Любословие“, издаван от Константин Фотинев
- В) „Български орел“, издаден от Иван Богоров
- Г) „Дунавски лебег“, издаван от Г. Раковски

13. КОЕ ТВЪРДЕНИЕ НЕ Е ВЯРНО?

- А) Българското възрожденско училище носи европейски гух.
- Б) Д-р Петър Берон написва „Буквар с различни поучения“.
- В) Богатите българи през Възраждането не дават средства за училища.
- Г) През XIX в. се издават български книги и учебници

14. ПО СВОЯ ХАРАКТЕР ЦЪРКОВНОТО ДВИЖЕНИЕ Е:

- А) мирна борба за национална църква
- Б) революционни действия на духовници
- В) всенародно въстание
- Г) опит за преминаване на българите към католицизма

15. ВСЕПРИЗНАТИ ВОДАЧИ НА ЦЪРКОВНОТО ДВИЖЕНИЕ СА:

- А) Васил Априлов и Николай Палаузов
- Б) Неофит Бозвели и Иларион Макариополски
- В) Любен Каравелов и Георги Раковски
- Г) Хаджи Димитър и Стефан Караджа

16. ПЪРВОТО ОФИЦИАЛНО ПРИЗНАВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА НАЦИЯ Е:

- А) създаването на новобългарското образование
- Б) учредяването на Българската екзархия
- В) Априлското въстание
- Г) издаването на български вестници и книги

17. ДАТАТА НА КОЕ СЪБИТИЕ НЕ Е ПОСОЧЕНА ВЯРНО?

- А) началото на църковното движение – 1839 г.
- Б) освещаването на българския храм в Истанбул – 1849 г.
- В) великденската акция в храма „Св. Стефан“ – 1860 г.
- Г) учредяването на Българската екзархия – 1876 г.

18. ДОБРОДЕТЕЛНА ДРУЖИНА И БЪЛГАРСКИ ТАЕН ЦЕНТРАЛЕН КОМИТЕТ СА ИМЕНА НА БЪЛГАРСКИ:

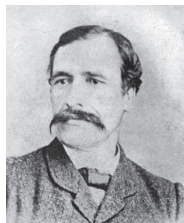
- А) читалища във Влашко
- Б) просветни сдружения в Цариград
- В) организации на умерените дейци във Влашко
- Г) литературни сдружения

19. КОЯ ИДЕЯ ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ НА БЪЛГАРИЯ Е ОБЩА МЕЖДУ Г. РАКОВСКИ, В. ЛЕВСКИ И Л. КАРАВЕЛОВ?

- А) автономия в рамките на Османската империя
- Б) въстание за освобождение
- В) обща държава с Турция по подобие на Австро-Унгария
- Г) създаване на обща държава на сърби и българи

20. КОЙ ОТ ПОРТРЕТИТЕ НЕ Е НАДПИСАН ВЯРНО?

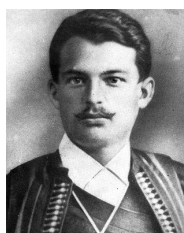
А) Васил Левски

Б) Георги Раковски

В) Неофит Бозвели

Г) Георги Бенковски

21. РЕФОРМИСТИ СЕ НАРИЧАТ ДЕЙЦИТЕ НА ОСВОБОДИТЕЛНОТО ДВИЖЕНИЕ, КОИТО:

- А) са убедени, че освобождението може да се постигне с оръжие
- Б) са напуснали родината си и живеят в друга държава
- В) вярват, че свободата може да се постигне постепенно
- Г) се организират за постигане на определена цел.

22. ЗА КОЕ СЪБИТИЕ СЕ ОТНАСЯ ИЗРЕЧЕНИЕТО?

- Страната е разделена на четири района (революционни окръзи) начело с водачи, наречени от народа „апостоли“
- А) изграждането на ВРО от В. Левски
  - Б) подготовката на Априлското въстание
  - В) планът на Раковски за освобождение
  - Г) началото на руско-турската война

23. КОЕ ТВЪРДЕНИЕ ЗА СЪБИТИЯТА СЛЕД АПРИЛСКОТО ВЪСТАНИЕ НЕ Е ВЯРНО?

- А) След въстанието българският въпрос става общоевропейски.
- Б) Насилията при потушаването му намират широк отзвук в Европа и САЩ.
- В) Общественото мнение в Русия не проявява интерес към българите.
- Г) На конференция в Цариград великите сили налагат идеята за автономия.

24. НАЙ-ТЕЖКИТЕ СРАЖЕНИЯ В РУСКО-ТУРСКАТА ВОЙНА СЕ ВОДЯТ:

- А) за Плевен, прохода Шипка и Стара Загора
- Б) край София, Пловдив и Варна
- В) за Одрин и Сан Стефано
- Г) при преминаването на р. Дунав от руската армия

25. КОЕ ТВЪРДЕНИЕ ЗА САНСТЕФАНСКИЯ ДОГОВОР НЕ Е ВЯРНО?

- А) Договорът е подписан на 3 март 1878 г.
- Б) Сключен е без съгласието на другите велики сили.
- В) Включва в Българското княжество Северна България и Софийско.
- Г) Преразгледан е на Берлинския конгрес.

БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО И ДЪРЖАВА (КРАЯ НА ХІХ – ХХ В.)**1. ПЪРВАТА БЪЛГАРСКА КОНСТИТУЦИЯ:**

- А) е приета от Първото Велико народно събрание
- Б) е написана изцяло от български юристи
- В) е обсъдена и приета от Учредителното събрание
- Г) е наложена на българите от Временното руско управление

2. КОЕ ТВЪРДЕНИЕ ЗА ВРЕМЕННОТО РУСКО УПРАВЛЕНИЕ НЕ Е ВЯРНО?

- А) Посочва и определя първия български княз.
- Б) Съдейства за изграждането на държавността.
- В) Изгражда местната и съдебната власт в Княжеството.
- Г) Подпомага се от много образовани българи.

3. СПОРЕД ТЪРНОВСКАТА КОНСТИТУЦИЯ ВЪРХОВНАТА ВЛАСТ СЕ ПОДЕЛЯ МЕЖДУ:

- А) Народното събрание, президента и съдилищата
- Б) княза, Народното събрание и Министерския съвет
- В) държавния глава и правителството
- Г) княза и българските избиратели

4. ВЕЛИКОТО НАРОДНО СЪБРАНИЕ В КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ:

- А) се състои от две камари
- Б) приема законите и бюджета
- В) избира княз и променя конституцията
- Г) назначава министрите

5. В КОЙ РЕД БЪЛГАРСКИТЕ МОНАРСИ СА ПОДРЕДЕНИ В ХРОНОЛОГИЧЕН РЕД?

- А) Александър I, Борис III, Фердинанд I
- Б) Борис III, Александър I, Фердинанд I
- В) Фердинанд I, Александър I, Борис III
- Г) Александър I, Фердинанд I, Борис III

6. ДАТАТА НА КОЕ СЪБИТИЕ НЕ Е ОЗНАЧЕНА ВЯРНО?

- А) Приемане на Търновската конституция – 16 април 1879 г.
- Б) Съединението на България – 22 септември 1908 г.
- В) началото на Първата Балканска война – 5 октомври 1912 г.
- Г) подписването на Ньойския договор – 27 ноември 1919 г.

7. ПЪРВАТА УСПЕШНА СЪПКА ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА НАЦИОНАЛНОТО ОБЕДИНЕНИЕ НА БЪЛГАРИТЕ Е:

- А) обявяването на Независимостта от Османската империя
- Б) връщането на Южна Добруджа на България
- В) Съединението на Княжеството с Източна Румелия

Г) победата на България в Междусъюзническата война

8. ЗА СВОБОДАТА НА СЛОВОТО, ПЕЧАТА, ВЕРОИЗПОВЕДАНИЯТА В БЪЛГАРИЯ НЕ Е ВЯРНО, ЧЕ:

- А) се отнася само за християните в Княжество България
- Б) е потискана и нарушавана при комунистическия режим
- В) е прокламирана в Търновската конституция за всички поданици
- Г) често се спазва до 9 септември 1944 г.

9. СТЕФАН СТАМБОЛОВ И КОНСТАНТИН СТОИЛОВ:

- А) допринасят за модернизацията на Княжество България
- Б) са български министър-председатели през ХХ в.
- В) са политици, които извършват държавен преврат
- Г) управляват по времето на княз Александър I

10. ПЪРВАТА БАЛКАНСКА ВОЙНА СЕ ВОДИ ЗА:

- А) поделене на Европа на сфери на влияние
- Б) изтласкване на Османската империя от Европа
- В) защита на интересите на Русия на Балканите
- Г) подялба на Македония между великите сили

11. КОЕ ТВЪРДЕНИЕ ЗА ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА Е ВЯРНО?

- А) Води се между два противостоящи военни съюза.
- Б) В нея България воюва на страната на Съглашението.
- В) Завършва за България с Букурещкия мирен договор.
- Г) Допринася за решаването на българския национален въпрос.

12. КОЕ ТВЪРДЕНИЕ ЗА ОБСТАНОВКАТА В БЪЛГАРИЯ СЛЕД ВОЙНИТЕ (1912 – 1918) НЕ Е ВЯРНО?

- А) В страната настъпва всеобхватна криза.
- Б) През 1920 г. управлението поема БЗНС начело с Ал. Стамболийски.
- В) България е сред победителите в Първата световна война.
- Г) Цар Фердинанд абдикира в полза на сина си.

13. КОЕ УПРАВЛЕНИЕ РАЗДАВА ЧАСТ ОТ ЗЕМЯТА НА ЕДРИТЕ СОБСТВЕНИЦИ НА МАЛОИМОТНИ СЕЛЯНИ И ВЪВЕЖДА ЗАДЪЛЖИТЕЛЕН ОБЩЕСТВЕНОПОЛЕЗЕН ТРУД?

- А) на комунистическата партия след 9 септември 1944 г.

- Б) на коалицията Народен блок (1931 – 1934)
 В) на Българския земеделски народен съюз (1920 – 1923)
 Г) на Демократическия сговор (1923 – 1931)

14. ПОЛИТИЧЕСКАТА ОРГАНИЗАЦИЯ „ЗВЕНО“:

- А) идва на власт с държавен преврат от 19 май 1934 г.
 Б) запазва парламентаризма и демокрацията
 В) заздравява местното самоуправление
 Г) изпълнява волята на монарха – цар Борис III

15. НА 1 МАРТ 1941 г.:

- А) започва Втората световна война
 Б) България се присъединява към Трестранния пакт
 В) българските евреи са спасени от унищожение
 Г) Южна Добруджа е върната на България

16. РАЗВИВАНЕТО НА БЪЛГАРСКА ИНДУСТРИЯ ЧРЕЗ ЗАКОНИ ЗА НАСЪРЧАВАНЕ НА РОДНОТО ПРОИЗВОДСТВО:

- А) спира възхода на българското земеделие
 Б) е главна задача на правителствата в края на XIX в.
 В) е започнато при комунистическия режим
 Г) няма положителни резултати за България

17. ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО 1939 г. БЪЛГАРИЯ:

- А) става високоразвита индустриална страна
 Б) развива предимно земеделието си
 В) изостава от развитите индустриални страни
 Г) няма модерни закони за стопанско развитие

18. АВТОРИ НА ТЕАТРАЛНИ ПИЕСИ ОТ КРАЯ НА XIX – НАЧАЛОТО НА XX в. СА:

- А) Иван Вазов и Пею Яворов
 Б) Димчо Дебелянов и Пенчо Славейков
 В) Агриана Будевска и Иван Попов
 Г) Добри Христов и Емануил Манолов

19. КОЙ ОТ ИЗОБРАЗЕНИТЕ Е ТРЕТИЯТ БЪЛГАРСКИ МОНАРХ СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО?

А) княз Александър I

Б) цар Борис III

В) цар Фердинанд I

Г) Стефан Стамболов

20. „НАРОДНИЯТ СЪД“ И ЛАГЕРИТЕ ЗА ИЗВЪНСЪДЕБНА РАЗПРАВА СА:

- А) създадени от Антихитлеристката коалиция
 Б) инструмент за репресии на комунистическия режим
 В) въведени в съответствие с Търновската конституция
 Г) практика в цяла Европа след Втората световна война

21. СТОПАНСКОТО ПРЕУСТРОЙСТВО НА БЪЛГАРИЯ СЛЕД 9 СЕПТЕМВРИ 1944 г. НЕ ВКЛЮЧВА:

- А) принудителна колективизация на земеделието
 Б) одържавяване на фабриките, банките и мините
 В) изграждане на предимно лека промишленост
 Г) премахване на частната собственост

22. ПРЕВРЪЩАНЕТО НА ЧАСТНАТА СОБСТВЕНОСТ В ДЪРЖАВНА С РАЗЛИЧНИ СРЕДСТВА: ИЗКУПУВАНЕ, НАСИЛСТВЕНО ОТНЕМАНЕ И ДР., СЕ НАРИЧА:

- А) коопериране   Б) национализация
 В) приватизация   Г) комунизъм

23. КОЕ ТВЪРДЕНИЕ ЗА ПРОЦЕСИТЕ В БЪЛГАРИЯ СЛЕД 1989 г. НЕ Е ВЯРНО?

- А) преход към демокрация и пазарно стопанство
 Б) връщане на земята и градските имоти на собствениците им
 В) преход към тоталитаризъм и еднопартийна система
 Г) завръщане към европейските ценности

24. СПОРЕД КОНСТИТУЦИЯТА, ПРИЕТА НА 12 ЮЛИ 1991 г., БЪЛГАРИЯ Е:

- А) президентска република
 Б) конституционна монархия
 В) република с парламентарно управление
 Г) народна република начело с председател

25. КОЙ ОТ ИЗБРОЕНИТЕ НЕ Е БИЛ ПРЕЗИДЕНТ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ?

- А) Желю Желев   Б) Иван Костов
 В) Петър Стоянов   Г) Георги Първанов

Отговори на тестовете за самоконтрол

Тест за самоконтрол 1. Българското възраждане

1 – б; 2 – б; 3 – в; 4 – г; 5 – а; 6 – в; 7 – в; 8 – а; 9 – б; 10 – в; 11 – б; 12 – в; 13 – в; 14 – а; 15 – б; 16 – б; 17 – г; 18 – в; 19 – б; 20 – в; 21 – в; 22 – б; 23 – в; 24 – а; 25 – в.

Тест за самоконтрол 2. Българското общество и държава (края на XIX – XX в.)

1 – в; 2 – а; 3 – б; 4 – в; 5 – г; 6 – б; 7 – в; 8 – а; 9 – а; 10 – б; 11 – а; 12 – в; 13 – в; 14 – а; 15 – б; 16 – б; 17 – в; 18 – а; 19 – б; 20 – б; 21 – в; 22 – б; 23 – в; 24 – в; 25 – б.